

Un cas de municipalització de les finques urbanes durant la guerra civil: Granollers, 1936-1939*

per Jacint Jordana

Els canvis en l'organització econòmica que tingueren lloc a Catalunya durant el període de la guerra civil foren molt nombrosos; i malgrat ésser curt el període de la seva aplicació, l'anàlisi dels fets ocorreguts té un gran interès per la seva excepcionalitat. El present article se centra en una d'aquestes innovacions, el procés de municipalització de l'habitatge, que es va estendre per una bona part de Catalunya a partir de la tardor del 1936. Iniciades pels mateixos ajuntaments, les municipalitzacions de l'habitatge es convertiren en una transformació habitual a bastants municipis grans i mitjans de la Catalunya en guerra, cosa que trencà el concepte tradicional de la propietat privada sobre els béns immobles. Confluïren en el desenvolupament de les municipalitzacions les dues grans motivacions que impulsaren l'acció política durant la guerra civil. D'una banda, la concepció revolucionària, protagonitzada per la CNT-FAI i el POUM, de generar importants transformacions econòmiques que prefiguressin ja la nova societat que desitjaven construir. I, de l'altra, les posicions més pragmàtiques d'ERC i el PSUC-UGT, que sols volien fer adaptacions a les necessitats de guerra, deixant per a la finalització d'aquesta la definició del model de societat. Precisament a causa de les tensions existents entre aquestes dues concepcions sobre la forma de municipalització, l'acció legislativa de la Generalitat, fins a la promulgació del decret de Municipalització de les finques urbanes, el mes de juny de 1937, anà sempre al darrere de les iniciatives que es desenvoluparen als diversos municipis i sancionava els fets que es produïen.

Durant els primers mesos de la guerra quatre factors importants condicionaren els nous ajuntaments (constituïts l'octubre de 1936 amb representants de partits i sindicats d'esquerra) a impulsar la municipalització:¹ a) la

* El treball preliminar d'aquest article forma part d'un estudi sobre la guerra civil a Granollers, elaborat en equip, que va guanyar el memorial Joan Camps l'any 1986, atorgat per l'Associació Cultural de Granollers. Vull agrair els comentaris rebuts per J. A. González Casanova, A. Estevadeordal, X. Tafonell, dos lectors anònims i els membres del Centre de Treball i Documentació, especialment Alfons Barceló, que m'ha encoratjat a donar forma final a la meva recerca.

1. La major part d'aquests factors són esmentats per F. ROCA, *Política del sòl urbà a Catalunya (1936-1938)*, «Cuadernos de Economía», ps. 499-531, vol. 8, núm. 3 (setembre-

confiscació dels locals més destacats de cada població durant els primers dies per part de les forces polítiques que formaven els comitès ja qüestionava obertament la propietat privada dels edificis; b) l'existència d'un refús popular força estès contra l'elevat augment que havien sofert els lloguers en els anys immediatament anteriors; c) la crisi de la indústria de la construcció i l'elevat nivell d'atur present al sector, agreujat per l'aturada de les obres en produir-se l'aixecament militar, i la difícil represa d'aquestes, ja que depenien en gran part de la iniciativa privada; i d) les creixents necessitats financeres dels ajuntaments en les circumstàncies produïdes per la guerra, juntament amb la dificultat de trobar noves fonts d'ingressos estables.

Aquest article descriu el procés de municipalització en una localitat mitjana de Catalunya, Granollers, amb 14.053 habitants l'any 1936.² A Granollers la municipalització es va dur a terme a partir del mes de desembre de 1936 per iniciativa local, seguint l'exemple d'altres poblacions, i la seva gestió va sofrir diversos problemes, encara que va funcionar fins a la fi de la guerra. En primer lloc, s'exposa la situació de l'habitatge i la propietat a Granollers; un segon apartat és dedicat a les intencionalitats del procés municipalitzador i es valora el pes de les motivacions i els factors esmentats en el cas analitzat. En el tercer apartat es discuteixen els aspectes econòmics de la municipalització, tant els fiscals com els derivats de les relacions amb els sectors productius, alhora que s'avalua la incidència del deteriorament econòmic. Finalment, ja com a consideracions generals, se suggereixen alguns me-

QUADRE 1. *Habitatges i edificis a Granollers (1930-1940)*

<i>Granollers (municipi)</i>	<i>1930</i>	<i>1940</i>	<i>increment</i>
<i>edificacions</i>	4.169	4.542	8,9%
<i>per a habitatge</i>	3.018	3.232	7,1%
<i>per a altres usos</i>	1.151	1.310	13,9%
<i>plantes pisos</i>			
1	1.492	1.778	19,2%
2	2.091	2.143	2,5%
3	518	539	4,1%
4	65	79	21,5%
<i>més de 4</i>	3	3	—
<i>població</i>			
<i>de fet</i>	12.699	13.518	6,5%
<i>de dret</i>	11.989	13.960	16,4%

desembre de 1980); i J. M. BRICALL, *Política econòmica de la Generalitat (1936-1939)*, vol. I, (Barcelona 1970), ps. 281-282.

2. GENERALITAT DE CATALUNYA, SERVEI CENTRAL D'ESTADÍSTICA, *Població de Catalunya 1936* (Barcelona 1937). Granollers, la capital del Vallès Oriental, havia sofert un increment notable de població els anys anteriors (1920: 8.397, 1930: 12.699).

canismes econòmics que facilitaren el funcionament de la municipalització a Catalunya i s'apunten possibles motius de la seva escassa incidència social.

S'ha de dir que és molt desconeguda, encara actualment, la problemàtica de l'habitatge durant la guerra civil. Hi ha pocs estudis sobre la municipalització de l'habitatge a Catalunya; contemporàniament a la seva aplicació es publicaren alguns llibres sobre el tema que presentaven les propostes dels diversos actors polítics i també divulgaven o criticaven el que s'havia fet;³ amb posterioritat, centrant-se en l'anàlisi d'aquests textos contemporanis, així com en la legislació produïda, s'han realitzat alguns treballs.⁴ Però l'anàlisi empírica de tot el procés de municipalització, fruit de múltiples iniciatives locals, resta encara en la seva major part per fer.⁵

1. *Propietat i habitatge a Granollers durant els anys trenta*

L'any 1930 hi havia a Granollers 4.169 edificacions, 3.018 de les quals eren per a habitatge. La majoria dels edificis que hi havia a Granollers eren cases d'una o dues plantes, en les quals normalment habitava una sola família. Tan sols poc més d'un tretze per cent de les edificacions tenia tres plantes o més. L'augment d'edificacions al llarg de la dècada dels trenta és considerable, però pel que fa a les edificacions per a habitatge, el seu augment és inferior a l'augment del nombre d'habitants. Destaca un fort creixement de les cases d'una sola planta, així com també del reduït nombre d'edificis amb quatre plantes.⁶ El fenomen reflecteix les dues direccions del creixement urbà a Granollers en aquesta dècada: la ràpida expansió de l'eixample i la renovació del centre de la ciutat. Per ampliar algunes dades disposem del cens d'habitatges de l'any 1950 —el primer que es realitzà—; aquest cens indica que la majoria dels edificis eren força vells, ja que més del 75% havien

3. Els més destacables són els llibres de J. GRIJALBO i F. FABREGAS, *Municipalització de la propietat urbana* (Barcelona 1937); J. OLTRA PICÓ, *Socialización de las fincas urbanas y municipalización de los servicios* (Barcelona 1937); i J. LUELMO, *La política local de España* (Barcelona 1937).

4. Ens referim als articles de F. ROCA, *El Decret de municipalització de la propietat urbana de l'11 de juny del 1937 i la nova economia urbana*, «Recerques», ps. 223-228, núm. 2 (1972); i *Política de sòl urbà a Catalunya (1936-1938)*, art. cit. (1980). Vegeu, del mateix autor, *Política, economía y espacio. La política territorial en Catalunya (1936-1939)* (Barcelona 1983) (inclou l'article *Política de sòl urbà...*) i *Política econòmica i territori a Catalunya (1900-1939)* (Barcelona 1980).

5. F. ROCA, *Política del sòl urbà a Catalunya*, art. cit., analitza el fenomen per al municipi de Barcelona.

6. La destrucció d'edificis durant la guerra va ésser important a causa del bombardeig que sofrí la ciutat el 31 de maig de 1938, i afecta les xifres que es presenten. Sabem que es van destruir entorn d'un centenar d'edificis (vegeu la nota 55), però no sabem quants se'n van reconstruir fins el 31 de desembre de 1940, data del cens de població del 1940.

estat construïts abans de l'any 1900. Només durant el període 1919-36 es va produir un ritme elevat de noves construccions; tant abans (1900-1918) com després (1937-1950) el nombre de noves construccions fou molt reduït.⁷

La propietat urbana no estava gaire concentrada a Granollers. Existien alguns propietaris importants, però no tenien grans concentracions de finques urbanes. Hi havia força més d'un centenar de propietaris mitjans que tenien entre dues i deu cases, i molts petits propietaris. Aproximadament un 70% dels habitatges de Granollers estaven en règim d'inquilinat; un 25% estaven ocupats pels seus propietaris i un 5% recollia altres situacions. Quant als grans propietaris, els coneixem a partir del registre de contribucions del 1936, elaborat amb anterioritat a l'inici de la guerra civil.⁸ Els vint contribuents més grans pagaven 20.147 pessetes, un 12,1% del total de la contribució urbana que es recaptava a Granollers. D'aquests, els tres primers eren empreses tèxtils, que amb les seves plantes fabrils i alguns habitatges per a treballadors sumaven prou per a ser als primers llocs. La resta, fins a vint, eren algunes empreses més i un grup —aproximadament la meitat— de propietaris importants que tenien força cases per llogar —entre deu i vint-i-cinc. Amb alguna excepció, tots els propietaris residien a Granollers, mentre que una bona part de les empreses tenien el domicili a Barcelona. Els propietaris mitjans, força freqüents a Granollers, provenien de sectors de les classes mitjanes, com mestres d'obres, petits industrials, comerciants, que invertien els estalvis en immobles com a forma d'inversió estable amb una renda fixa a llarg termini. Un darrer grup de propietaris, el més nombrós, era format pels que tan sols tenien en propietat les cases que habitaven; en alguns casos els propietaris d'aquest grup també en tenien una per llogar, però les rendes provinents dels lloguers eren poc importants. Un subgrup especial d'aquests, superior al centenar, constava dels que, essent propietaris d'una casa, residien en una altra de lloguer. El motiu més habitual era que l'havien comprada amb posterioritat a la seva instal·lació a l'habitatge de lloguer, pensant que feien una inversió i que per la seva situació o el seu estat no creien necessari traslladar-s'hi.

A causa d'aquesta situació hom pot afirmar que no existia durant els anys trenta a Granollers un sector social de propietaris urbans, potent i organit-

7. J. GRIJALBO i F. FÀBREGAS, *La municipalització, op. cit.*, donen les dades referents als permisos d'obres demanats als ajuntaments. Per al període 1923-36, a Granollers es demanaren 895 permisos per a construir pisos i 81 per a magatzems. Entre el 1919 i el 1936 es va construir un 17,2 % dels edificis existents a Granollers l'any 1950, mentre que entre el 1900 i el 1918 se'n va construir un 6 % (tan sols se'n construïren 100 —un 2,4 %— entre el 1936 i el 1950). INE, *Censo de Edificios y Viviendas de España 1950. Provincia de Barcelona*.

8. AHMG, Ajuntament de Granollers, *Registre de Contribucions 1936*, «Relació nominal dels vint majors contribuents per quotes al tresor, amb expressió de llur veïnatge, segons resulta del repartiment de la contribució territorial urbana» (Granollers, novembre de 1935).

zat, que concentrés una bona part de la propietat urbana i realitzés o pogués realitzar algun tipus d'acció col·lectiva per a defensar els seus interessos. Els interessos eren diversos per a cada sector de propietaris, i els grans propietaris no disposaven d'un percentatge prou elevat d'habitatges com per a poder exercir algun tipus de control sobre el mercat de l'habitatge; mentre que els propietaris petits i els mitjans, com que no tenien generalment centrades les seves activitats entorn de la propietat urbana, essent tan sols un complement de la seva renda, tampoc no se sentien motivats per a fer cap mena d'activitat com a propietaris.

2. *Gènesi i aplicació del decret de municipalització de la finca urbana a Granollers. El marc polític i les relacions amb la Generalitat*

Com a moltes poblacions de Catalunya, durant les primeres setmanes de la guerra s'establí a Granollers un Comitè Antifeixista i Revolucionari, impulsat per les organitzacions d'esquerra (CNT-FAI, PSUC-UGT, ERC, POUM, Rabassaires) presents a la població.⁹ Una de les primeres mesures d'aquestes organitzacions, amb la coordinació del comitè, fou la confiscació d'edificis per fer-ne les seves seves. Existia la consciència d'estar vivint i protagonitzant una situació extraordinària, de canvi revolucionari, que implicava la presència predominant dels sectors socials que la impulsaven imposant canvis significatius i visibles en relació amb la situació existent amb anterioritat. L'ocupació dels edificis més destacats, propietat de persones o d'organitzacions amb una orientació dretana, aconseguia acomplir plenament els dos propòsits esmentats.¹⁰

Per donar resposta a la pressió social existent, la Generalitat va decretar la disminució dels lloguers durant el mes d'agost de 1936 i va deixar també sense efecte els procediments de desnonament.¹¹ Però a Granollers, durant

9. Sobre els aspectes socials i polítics de la guerra civil a Granollers *vid.* ÀREA D'HISTÒRIA, *Revolta i Guerra Civil: 50 anys després. Granollers i el Vallès Oriental* (Museu de Granollers, 1986); J. GARRIGA, *El conflicte revolucionari i bèl·lic de 1936 a 1939*, «Estudis de Granollers i del Vallès Oriental», núm. 1, ps. 83-95 (Granollers 1986); J. GARRIGA, A. CAMPS, J. LEDESMA, J. VILARROYA i A. CASALS, *Guerra Civil 1936-1939. Aspectes parcials*, «Estudis de Granollers i del Vallès Oriental», núm. 1, ps. 77-82, (1986); i A. CAMPS, J. GARRIGA, J. HOMS, J. JORDANA i J. LEDESMA, *Granollers 1936-1939: conflicte revolucionari i bèl·lic*, Premi Memorial Joan Camps (en premsa) (Ajuntament de Granollers, 1989).

10. Quan els comitès ja s'havien apropiat a cada població els edificis més destacats, la Generalitat va promulgar el decret d'apropiació d'immobles («DOGC», 7 d'agost de 1936).

11. El decret de la Generalitat («DOGC», 12 d'agost de 1936) assenyalava que els lloguers es reduïrien un 50 % si eren inferiors a 201 pessetes, un 25 % si eren inferiors a 751 pessetes i un 15 % si eren inferiors a 1251 pessetes. Com que a Granollers la immensa majoria dels lloguers eren inferiors a les dues-centes pessetes, gairebé tots els lloguers es reduïren un 50 % («La Gralla», núms. 757 i 759, 7 i 23 d'agost de 1936).

la tardor del 1936, els llogaters estaven en la incertesa de pagar o no pagar, mentre que una part dels propietaris varen desaparèixer —o deixaren d'exigir el cobrament dels lloguers— durant les primeres setmanes i abandonaren el manteniment de les cases. Des de l'ajuntament es reclamava el cobrament d'aquests lloguers per part del municipi;¹² era un moment en què augmentava la seva necessitat de cabals, perquè estava impulsant moltes obres i innovacions.¹³ A més, el sector de la construcció, organitzat en collectivitat, pressionava l'ajuntament per obtenir feina¹⁴ argumentant que hi havia la necessitat de reparar els locals i els habitatges de la població.

Entre les pressions locals per a donar sortida al problema creixent del manteniment de l'habitatge, la situació del pagament dels lloguers, cada cop més caòtica, i les indecisions de la Generalitat, que al llarg del segon semestre de 1936 va anar adoptant mesures transitòries sobre la qüestió, es va gestar la possibilitat de prendre mesures urgents per part del municipi. A més, l'existència d'iniciatives anteriors de municipalització de l'habitatge en municipis més grans, com Badalona i Girona, va facilitar l'adopció d'una decisió a Granollers. El 12 de novembre de 1936 l'Ajuntament va crear la Comissió de la Vivenda «per a tal d'estudiar els múltiples aspectes que el problema de la vivenda té plantejats...»¹⁵ i elaborar una proposta de municipalització de l'habitatge. Tots els membres del consistori estaven d'acord a fer la municipalització, però varen discutir sobre l'autonomia de l'ajuntament per a decretar-la i també sobre la posició de la Generalitat en aquest respecte, ja que la «verdadera necessitat [de] municipalitzar la vivenda hauria de tenir caràcter general a tota Catalunya, per tal d'evitar casos de pre-

12. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 6 de novembre de 1936)

13. A partir del juliol del 1936 des de l'ajuntament es cobriren les atencions de defensa (milicians), s'iniciaren nous serveis socials, es fomentaren collectivitats, etc. Per a una descripció sintètica i apassionada de les innovacions que s'impulsaren, vegeu els capítols sobre Granollers de Gaston LEVAL, *Colectivizaciones Libertarias en España* (Madrid 1977); i A. SOUCHY i P. FOLGARE, *Colectivizaciones. La obra constructiva de la revolución española* (Barcelona 1977) (ed. original: 1937). Els recursos amb què es varen atendre les noves necessitats generades durant els primers mesos de la revolució eren extraordinaris i s'esgotaren ràpidament, cosa que va provocar a l'ajuntament la necessitat de cercar fonts de recursos més estables, ja que fins i tot les seves fonts impositives tradicionals s'esmicolaven. Per a una descripció de la relació entre Generalitat i ajuntaments respecte al tema de facilitar les noves operacions de finances, *vid.* RAFAEL TESIS, *La revolució als Ajuntaments* (Barcelona 1937) (reeditat el 1977).

14. AHMG, *Actes del Comitè Permanent* (Granollers, 19 de novembre de 1936). Per al conjunt de Catalunya, l'atur al sector de la construcció, que concentrava un 25 % de tots els treballadors aturats el juliol de 1936, va arribar al nivell més elevat al final del 1936; es va reduir a partir de llavors (*cf.* J.M. BRICALL, *Política econòmica...*, *op. cit.*, 1970, ps. 94-95).

15. AHMG, *Actes del Comitè Permanent* (Granollers, 12 de novembre de 1936).

ferència o injustícia que indubtablement es produïrien de fer-ho cada ajuntament segons el seu peculiar criteri».¹⁶ Els representants d'Esquerra i d'ACR destacaren la necessitat de municipalitzar a causa de la manca d'ingressos municipals, que —deien— «es necessiten d'una manera immediata».¹⁷ La CNT compartia aquesta motivació, però insistia especialment en l'obligació que l'ajuntament havia de reparar les finques urbanes, cosa que no feien molts propietaris des del 19 de juliol. Finalment, es decidí consultar la Generalitat sobre les seves intencions i ajornar la decisió segons quin fos el seu criteri. La Generalitat va dir que volia promulgar immediatament un decret de municipalització per a tot Catalunya. Curiosament, l'ajuntament en va accelerar el procés a nivell local i aprovà un decret municipal de caire provisional que havia de servir mentre no entrés en vigor el de la Generalitat.¹⁸ Tothom coincidia en la urgència d'establir la municipalització de l'habitatge a Granollers.

L'elaboració del projecte, com recordà posteriorment un dels membres de la comissió, Artur Sitja, era en consonància amb el debat existent en aquells moments a Catalunya sobre el tema de la municipalització de la propietat urbana: «nosaltres vàrem enviar a buscar als ajuntaments que ja havien municipalitzat aviam com ho havien fet; i sobre aquells documents es va fer aquí Granollers.»¹⁹ Entre els projectes sobre la municipalització a Catalunya destacaven el de la UGT²⁰ —que influí força en el decret de la Generalitat— i el projecte del POUM,²¹ que va inspirar les municipalitzacions a les localitats on el POUM tenia força i la iniciativa

16. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 18 de desembre de 1936).

17. *Ibid.*

18. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 28 de desembre de 1936). El que va promulgar la Generalitat al cap de quinze dies, dintre del paquet de decrets del pla Tarradellas, va ser un decret («DOGC», 9 de gener de 1937) suspenent qualsevol cobrament de lloguers. Donada aquesta seqüència de fets, no seria estrany que els membres de l'Ajuntament de Granollers s'haguessin assabentat —o bé intuïssin— de l'orientació i de les intencions del govern de la Generalitat i que, per tant, avancessin ràpidament la municipalització local de l'habitatge, a causa de les imperioses necessitats que en tenien. Una altra intencionalitat, expressada per un conseller del POUM, era que, davant la sospita que el futur decret de la Generalitat fos «poc revolucionari [...] els ajuntaments haurien de formular els seus acords perquè així el govern de la Generalitat es veuria obligat a acceptar-los com a cosa ja feta» (*ibid.*). Poques setmanes després la Generalitat, reconeixent la situació de fet creada en alguns municipis —com Granollers—, va promulgar un altre decret («DOGC», 1 de febrer de 1937) autoritzant cobrar lloguers als ajuntaments que haguessin acordat la municipalització abans del 9 de gener de 1937 (*vid.* COMISSARIAT DE PROPAGANDA, *El Pla Tarradellas. L'obra normativa de la Generalitat de Catalunya* [Barcelona 1937]).

19. Entrevista a Artur Sitjà (les Franqueses, 25 d'abril de 1985).

20. J. GRIJALBO I FABREGAS, *Municipalització ...*, *op. cit.*

21. J. OLTRA PICÓ, *Socialització ...*, *op. cit.*

local es va avançar a la Generalitat. La CNT-FAI volia, a llarg terme, posar en mans dels sindicats el control de la construcció i la conservació dels edificis.²²

A la sessió extraordinària que va fer el 28 de desembre de 1936 el ple de l'ajuntament de Granollers per debatre la municipalització de l'habitatge, s'hi presentaren dos projectes: el de la Comissió de la Vivenda (on dominava l'orientació del POUM) i el que havia fet la minoria del PSUC-UGT, grup que no havia estat present a la Comissió. Ambdós projectes eren bastant complets i tenien una aplicació pràctica semblant: es tractava de continuar cobrant els lloguers, d'acord amb el decret de rebaixa de lloguers de la Generalitat, no cobrar res als propietaris, cedir la renda que produïen les cases als qui tenien com a única font d'ingressos la propietat urbana i encarregar a la Col·lectivitat de la Construcció el manteniment dels habitatges i l'edificació de noves cases. Les diferències entre els projectes se centraven en el tipus de compensació que s'havia d'atorgar als antics propietaris. El projecte de la UGT exclouïa de la municipalització les finques de partits i sindicats i les ocupades pels seus propietaris; i el projecte de la Comissió transmetia «tots els immobles [...], solars i terrenys urbans» de la ciutat a la propietat municipal, i parla sols de lloguers i de cessions de rendes als propietaris.²³ La UGT intentava aconseguir les classes mitjanes, propietàries de la seva casa; mentre que la Comissió volia homogeneïtzar la situació i imposar el nou principi general i proposava algunes compensacions.

El ple de l'ajuntament va acceptar finalment una proposta de l'alcalde d'aprovar un acord municipal força reduït, entenent que seria transitori fins a la promulgació —hipotèticament immediata— del decret de la Generalitat. L'acord de municipalització de les finques urbanes que s'aprovà el 28 de desembre a Granollers era molt breu,²⁴ molt més que els acords de Girona,

22. Vid. l'article de F. ROCA, *Política de sòl urbà...*, art. cit. (1980), per a una anàlisi dels diversos projectes de partits i sindicats sobre la municipalització.

23. AHMG, *Vivenda Municipalitzada, Projecte de Municipalització de la Vivenda que la minoria municipal de la sindical UGT presenta a la consideració del Ple* (1936); i AJUNTAMENT DE GRANOLLERS, *Projecte de Municipalització de la Vivenda* (1936).

24. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 28 de desembre de 1936), i AHMG, *Vivenda Municipalitzada*, carpeta Bans, per al ban del 4 de gener de 1937. En el primer article s'assenyalava la municipalització de la finca urbana a tot el terme de Granollers. El segon article indicava que tots els lloguers s'havien de pagar a l'ajuntament. Els propietaris d'una sola vivenda i veïns de Granollers eren exceptuats de pagar lloguer i els era reconegut l'usdefruit de la vivenda que havia estat de la seva propietat. El tercer article reconeix als propietaris de més d'una vivenda —i sense altres mitjans de vida— la cessió d'una renda igual a la que percebien, fins al límit del sou mitjà d'un obrer. Finalment, l'article quart atorgava a la Comissió de la Vivenda la facultat de resoldre tots els problemes que l'acord de municipalització generés.

Lleida o Badalona,²⁵ i responia a una síntesi dels plantejaments i de les orientacions polítiques que hi intervingueren: per al POUM, molt minoritari a l'ajuntament, s'aconseguia imposar el principi de municipalització a totes les finques urbanes de Granollers; per al PSUC, també minoritari, es donava als propietaris una sèrie de privilegis; per a la CNT i ERC, els grups majoritaris a l'ajuntament, menys preocupats pels principis teòrics que pels efectes de la municipalització, amb aquest acord municipal s'aconseguia una font nova i important d'ingressos per a la hisenda municipal. En realitat, el decret de municipalització de la Generalitat va trigar gairebé sis mesos, després d'un llarg procés de discussions i de pressions divergents sobre el tema. Finalment, tot i les dilacions d'ERC, el juny de 1937, en el context d'un govern provisional a la Generalitat (format per tal de donar una sortida als problemes que generaren els «fets de maig») es va publicar el decret de Municipalització al «Diari Oficial de la Generalitat».²⁶

Com que no havia estat decretada per la Generalitat la municipalització de l'habitatge al començament del 1937, la simplicitat de l'acord municipal de Granollers, així com la diversitat i la complexitat de la situació de l'habitatge, varen menar la Comissió de la Vivenda a regular amb criteri propi la diversitat de situacions que no encaixaven en les normes de l'acord de municipalització. Durant el mes de maig de 1937 l'ajuntament de Granollers, a proposta de la Comissió, va adoptar dos acords municipals que reglamentaven formalment les normes que la Comissió havia generat des del gener de 1937. El primer acord tractava de la cessió gratuïta als sindicats i als partits d'un local, la fixació d'un lloguer als locals industrials i comercials (el tres per cent anual del valor de l'immoble),²⁷ el càlcul de la quota d'ocupació als espectacles públics com a percentatge sobre la recaptació i també diversos aspectes de la relació amb els llogaters particulars (assegurances, llum

25. AHMG, *Vivenda Municipalitzada*, carpeta Bans; i J. OLTRA PICÓ, *Socialización ...*, op. cit., (1937): per als decrets de Girona (25 de novembre de 1936), Lleida (26 de febrer de 1937) i Badalona (13 de novembre de 1936).

26. «DOGC», 18 de juny de 1937: decret de la Generalitat de l'11 de juny de 1937 sobre la Municipalització de les Finques Urbanes. Publicat també per la Conselleria d'Economia, 20 ps. (Barcelona 1937).

27. La majoria de les empreses no pagaven lloguer abans de la guerra, perquè els locals eren de la seva propietat. Això representava imposar una nova tradició a unes empreses que prioritzaven el pagament dels salaris en una situació molt difícil. En conjunt, les empreses industrials de Granollers, el mes de novembre de 1937, tenien un deute de més de 70.000 pessetes a l'ajuntament (AHMG, *Vivenda Municipalitzada*, Comissió de la Vivenda, «indústries i collectivitats: lloguers senyalats per la Comissió de la Vivenda i a pagar des del mes de maig inclusiu», 31 de maig de 1937; Ajuntament de Granollers, recaptació, «Relació nominal dels rebuts que fins el dia de la data es troben pendents de cobrament i que corresponen al lloguer per ocupació de locals industrials», 18 de novembre de 1937).

de les escales, instal·lacions elèctriques, etc).²⁸ El segon acord municipal estava orientat a regular el pagament de les quotes d'ocupació dels llogaters particulars: qui havia de pagar, qui no havia de pagar i com s'havia de fer per a pagar el lloguer. La Comissió no acceptava les cessions familiars o altres tipus d'intercanvi i donava estatge gratuït si hom no tenia possibilitats econòmiques.²⁹

Quan la Generalitat va decretar la municipalització de les finques urbanes, la primera intenció de l'ajuntament de Granollers fou aplicar-la d'una manera immediata.³⁰ Però un canvi de consellers a l'ajuntament, així com un fort conflicte entre la UGT i la CNT locals —reflex de la tensió existent a tot Catalunya— i l'allunyament dels membres del POUM de l'ajuntament varen posar en un discret segon pla els problemes de la municipalització fins al mes de novembre de 1937.³¹ A començaments de desembre, en un ple municipal, s'arribà a la conclusió que fins que la Generalitat no publicqués les indicacions per a fer un reglament municipal sobre la municipalització, a Granollers es continuaria funcionant segons l'acord municipal ja existent, sense fer cas del decret.³² L'acord beneficiava més l'ajuntament en l'aportació de recursos a les finances municipals i ja no provocava problemes de funcionament un cop passat el procés d'adaptació. El tema de l'adaptació al decret de la Generalitat no es va tornar a discutir al llarg de l'any 1938, ni la Generalitat va pressionar l'ajuntament perquè l'apliqués.

En els primers mesos de 1938, seguint un decret de la Generalitat, es va produir una reestructuració de l'ajuntament. El decret imposava la racionalització dels organismes autònoms que s'havien creat des del començament de la guerra i suprimia els organismes i les oficines que comportessin «moviment de cabals amb finalitats diferents a les emmarcades a la llei Municipal catalana».³³ L'ajuntament de Granollers no va suprimir els organismes creats. Els tres més importants, el Servei de Proveïments, la Vivenda

28. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, acord municipal del 7 de maig de 1937).

29. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, acord municipal del 20 de maig de 1937).

30. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 2 de juliol i 5 d'agost de 1937).

31. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 8 de novembre de 1937). La discussió s'originà arran de la formació d'un nou consistori municipal. Vegeu el treball de Joan Garriga sobre els aspectes polítics de la guerra civil a Granollers (*Granollers: 1936-1939, op. cit.* [en premsa], 1989).

32. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 3 de desembre de 1937).

33. «DOGC», 18 de febrer de 1938, decret sobre el control i la regulació dels organismes municipals. Sobre les característiques de la llei municipal catalana i la capacitat d'autonomia municipal, *vid.* J. MOLINS i J. PERDIGÓ, *La Llei Municipal de Catalunya* (1934), «Taula de Canvi», núm. 2 (1976).

Municipalitzada i els Serveis de Beneficència, subsistiren amb alguns canvis d'organització, més formals que reals.³⁴ Vivenda va deixar de ser un organisme autònom controlat per una comissió de consellers i passà a dependre de la Conselleria de Foment i d'Obres Públiques, però la seva organització restà dividida en quatre seccions: administrativa, tècnica, recaptació i comptabilitat. La secció administrativa s'encarregava de la distribució de finques,³⁵ dels contractes, de les valoracions, de les compensacions, de les exempcions de les vivendes i també de la distribució de fons.³⁶ La secció tècnica s'encarregava de gestionar les reparacions (peticions, execució, control, pagament) i desenvolupar noves construccions. La secció de recaptació centralitzava el cobrament de les quotes d'ocupació. La secció de comptabilitat, a càrrec de l'oficina d'intervenció municipal, recollia les dades generades per les altres seccions i en portava la comptabilitat, vinculada, a partir del febrer de 1938, amb la pressupostària.

Com a tal, el decret de municipalització de les finques urbanes no es va arribar a aplicar i restà pendent de reglamentació. Als municipis on autònomament s'havia fet alguna actuació amb anterioritat al decret se'n féu una adaptació puntual i formal, o simplement s'ignorà, tot esperant una intervenció més concreta de la Generalitat. D'altra banda, a la resta de municipis es crearen comissions urbanes d'administració de la propietat,³⁷ o bé —so-

34. AHMG, CONSELLERIA DE FINANCES (Granollers), *Pla d'adaptació i coordinació dels nous organismes municipals d'acord amb el Decret de la G. de 18 de febrer actual* (febrer de 1938).

35. La feina de la secció era qualificar totes les finques de Granollers i fer-ne el seguiment. AHMG (Conselleria de Finances, Granollers, *Pla d'adaptació...*, febrer de 1938).

36. Segons el *Pla d'adaptació...* els ingressos recaptats per concepte de drets d'ocupació s'havien de distribuir de la manera següent:

conservació i adaptacions	35 %
arbitris municipals	20 %
risc i incendis	10 %
atencions i assistència social	5 %
noves edificacions	15 %
despeses d'administració	10 %
amortització	5 %

La distribució dels percentatges no va ésser excessivament acomplerta pels gestors de la Vivenda Municipalitzada, i els ingressos eren un 20% més alts que les aportacions que l'ajuntament rebia de la Vivenda Municipalitzada. Ja des del seu inici tot el que es referia a pagaments —pensions, obres, etc.— i cobraments ho gestionava l'oficina d'intervenció del mateix ajuntament de Granollers.

37. «DOGC», decret del 22 de març de 1937. Aquestes comissions havien de gestionar la propietat urbana i abonar als propietaris les seves rendes; però, en casos destacats, com Barcelona, amb posterioritat al decret de municipalització, les comissions n'assumiren també la propietat (F. ROCA, *Política de sòl urbà...*, art. cit., 1980) i funcionen d'una manera similar a les municipalitzacions analitzades.

bretot durant el 1938— la Conselleria de Finances de la Generalitat nomenà delegats locals de la propietat urbana per gestionar el manteniment dels habitatges i el pagament dels lloguers als propietaris, però no es definí sobre el desenvolupament del decret.³⁸

3. *El funcionament de la municipalització: finances, relacions amb els sectors productius i problemàtica social*

La Comissió de la Vivenda va iniciar la tasca el mes de gener i acabà el cens d'habitatges que havia començat el desembre de 1936; alhora, organitzà la mecànica del manteniment dels habitatges i desenvolupà les primeres reparacions, en connexió amb el ram de la construcció.³⁹ Utilitzant la infraestructura municipal de recaptació d'impostos, a primers de febrer iniciaren el cobrament de lloguers. Entre el començament i el final de l'any 1937 la tasca de la Comissió fou engegar i ajustar l'organització de la municipalització i establir-ne detalladament el funcionament a fi d'assignar, reparar i controlar l'estatge a la ciutat. La Comissió de la Vivenda tenia 3.428 habitatges registrats, 2.261 dels quals havien de pagar quota d'ocupació; la major part de la resta (1.167) era ocupada pels seus propietaris (965).⁴⁰ Això implicava unes quotes d'ocupació de 50.312 pessetes mensuals, amb una quota mitjana d'ocupació de 22,50 pessetes, no excessiva si comptem que el sou d'un obrer a finals de 1936 oscil·lava entorn de 300 pessetes mensuals.

En un primer moment el total de pensions concedides als propietaris que no tenien altres mitjans de vida era de 7.898 pessetes, amb una mitjana de 113 ptes. mensuals per pensió.⁴¹ Passat l'estiu del 1937 el total de pensions es va estabilitzar en poc més d'onze mil pessetes. Alguns propietaris que no havien demanat pensions perquè tenien altres mitjans de vida, quan va

38. J.M. BRICALL, *Política econòmica...*, op. cit., p. 285, destaca, reproduint el preàmbul d'una ordre del Departament de Finances del 31 de desembre de 1938, que «al final de la guerra continuava encara pendent de solució definitiva el problema de l'estatge».

39. AHMG, *Vivenda Municipalitzada* (*Actes de la Comissió de la Vivenda*, 13 i 18 de gener de 1937). El sistema que va imposar la Comissió de la Vivenda era el següent: el llogater que necessitava una reparació donava avís als serveis d'administració de la municipalització; aquests enviaven un inspector d'obres (un funcionari municipal) a observar l'habitatge i fer-ne un informe; llavors la Comissió decidia el que s'havia de fer i seguidament donava l'ordre a la col·lectivitat de la construcció o a altres col·lectivitats —segons el cas— perquè hi fessin les reparacions oportunes.

40. AHMG, *Vivenda Municipalitzada* (*Resum estadístic de les vivendes de Granollers*, febrer de 1937). També hi havia 149 habitatges que no pagaven lloguer per altres causes, 27 vivendes requisades i 27 vivendes per llogar.

41. AHMG, *Vivenda Municipalitzada*, Ajuntament de Granollers, Intervenció, *Relació de les pensions concedides per la Comissió de la Vivenda* (70 pensionistes) (febrer de 1937).

empitjorant la seva situació econòmica pels efectes de la guerra s'adreçaren a la Comissió sol·licitant ajudes. La Comissió, després d'examinar cada cas, solia donar una pensió, encara que menor que la que havien sol·licitat. El tipus de propietari que sol·licitava una pensió era una persona de classe mitjana que amb anterioritat a la guerra havia decidit invertir els estalvis en immobles, tot i demanant, en alguns casos, crèdits per a reformar-los, amb la intenció d'extreure'n una renda, però en esclatar el conflicte la seva situació econòmica s'havia tornat molt precària.⁴²

La Comissió de la Vivenda va aclarir les situacions per les quals no s'havia de pagar lloguer. En el cas de les persones que vivint en habitatges de lloguer eren propietàries d'un altre, pel qual havien estat cobrant un lloguer, el criteri de la Comissió va ser exceptuar-les de pagar.⁴³ D'altra banda, la Comissió va respectar els casos de persones que no pagaven lloguer abans del 19 de juliol (60), excepte els derivats de vincles familiars o pactes concrets entre el propietari i el llogater, per als quals la Comissió va fixar un lloguer.⁴⁴ Aquest enfocament racionalitzador trencava amb xarxes d'economia familiar i prestacions no econòmiques i imposava una igualtat en el pagament de lloguers. Les persones que es trobaven en una situació econòmica molt precària eren eximides de pagar el lloguer o bé els era reduït. El seu nombre augmentà força a partir del final de 1937,⁴⁵ cosa que indicava la greu situació de crisi existent durant el 1938.

La política que seguí la Comissió de la Vivenda pretenia aconseguir diners per a les finances municipals, racionalitzar la diversitat de situacions existents i mantenir els habitatges de Granollers en bones condicions donant feina als treballadors del ram de la construcció. La distribució dels pagaments de Vivenda Municipalitzada al llarg de tot el període 1937-38 ens indica els resultats dels objectius esmentats.⁴⁶ Les tres grans partides —ajun-

42. AHMG, *Vivenda Municipalitzada*, Instàncies adreçades a la Comissió de la Vivenda.

43. El novembre de 1937 hi havia 112 persones registrades per aquest motiu (AHMG, *Vivenda Municipalitzada*, Ajuntament de Granollers, Recaptació, *Relació dels veïns d'aquesta ciutat que tenen estada gratuïta*).

44. AHMG, *Vivenda Municipalitzada*, Instàncies adreçades a la Comissió de la Vivenda.

45. *Ibid.* El juliol de 1937 eren 184 les excepcions de lloguers concedides per la Comissió per motius derivats de situacions econòmiques precàries; a primers de desembre eren 284 i a començaments de 1938 sumaven ja 341. L'altra gran part de les instàncies presentades a la Comissió durant el 1938 era referent a la demanda de cases per habitar.

46. Les dades comptables presenten diversos problemes. El primer és que l'estructura comptable no és estable: al llarg d'aquests dos anys s'anaren modificant els procediments i se'n racionalitzaren alguns aspectes. El segon problema és que les dades existents no permeten fer una anàlisi adequada de tots els aspectes de la municipalització. El seguiment comptable tan sols permetia realitzar comptes de resultats i no balanços anuals ni inventaris. Hem utilitzat diversos estats de comptes i informes, realitzats per l'oficina de la Vivenda Municipalitzada en diverses dates, per donar compte a l'ajuntament de la seva gestió. Això ens ha permès

tament, subsidis i obres— representaven en conjunt el 87% de les seves despeses per a tot el període 1937-39. Hi havia altres partides, com les de personal, força reduïdes perquè la majoria de la gent que treballava per a Vivenda Municipalitzada era personal a càrrec de l'ajuntament, i el cost de la seva feina no es comptabilitzava com a despesa pròpia.

Durant l'any 1937 tots els fons provinents de Vivenda Municipalitzada que passaren a l'ajuntament van anar a un compte especial, anomenat «crèdit extraordinari», no integrat dintre del pressupost municipal.⁴⁷ Els ingressos provinents de Vivenda Municipalitzada varen constituir una part important (superior al 35%)⁴⁸ d'aquest «crèdit», que va servir per a impulsar col·lectivitats i crear nous organismes (magatzems de distribució, menjadors populars, etc.). L'any 1938 es varen formalitzar les relacions amb l'ajuntament i, ja liquidat el «crèdit extraordinari», s'establiren una sèrie de conceptes en els pressupostos municipals per rebre aportacions de Vivenda Municipalitzada seguint les ordenances municipals existents amb anterioritat a la guerra.⁴⁹ Quant als pagaments per obres, cal destacar que més de la meitat es varen efectuar a la Col·lectivitat de la Construcció i la resta es repartiren entre petites col·lectivitats i alguns treballadors o comerços independents (electricistes, pintors, etc.). El ritme de pagaments en termes monetaris al llarg de 1937 i 1938 va anar en augment. Els pagaments per obres durant el 1938 varen ser superiors al doble dels que s'havien fet l'any 1937. L'augment dels preus dels materials i dels salaris va provocar un increment continuat dels pagaments per obres, encara que l'activitat realitzada fos similar (reparacions i manteniment). A causa dels recursos, limitats, i com que la realització de reparacions era prioritària, les aportacions de Vivenda Municipalitzada a l'ajuntament es reduïren durant el 1938.

reconstruir en bona part els comptes de l'any 1937, així com el moviment de cabals entre ajuntament, Vivenda i altres organismes (AHMG, *Vivenda Municipalitzada, Resum d'ingressos i despeses de Vivenda Municipalitzada*, juliol de 1937; *Estat de comptes de Vivenda Municipalitzada*, octubre de 1937; *Administració de la propietat urbana i de l'estatge a Granollers*, abril de 1938; *Moviment del compte de la Vivenda durant el primer trimestre de 1938*, març de 1938). Per a l'any 1938 hem reconstruït la comptabilitat a partir dels lligalls de factures i comprovants existents a l'arxiu, ja que no hem trobat cap estat de comptes referent a la totalitat d'aquest any.

47. AHMG, *Vivenda Municipalitzada, Administració de la propietat urbana i de l'estatge a Granollers* (abril de 1938).

48. AHMG, *Carpeta Vivenda Municipalitzada*, núm. 1, *Resum desglosat dels ingressos i pagaments del crèdit extraordinari per atencions de Guerra i atur involuntari* (juliol de 1937).

49. Descomptant les subvencions de la Generalitat, el pressupost de l'Ajuntament de Granollers per al 1938 sumava més d'1.300.000 pessetes. Així doncs, els ingressos provinents de Vivenda Municipalitzada, si hi adjuntem el recàrrec per inquilinat, arribaven al 15% del total dels ingressos municipals (AHMG, *Pressupost de l'any 1938*, Granollers).

Quadre 2. *Resum de pagaments d'habitatge municipalitzat (1937-1939)¹*

any	obres	personal	subsidis	contribucions	ajuntament	total
1937	111.524	710	96.082	56.722	177.628	442.666
%	23,3%	0,2%	21,7%	12,8%	40,1%	100,0%
1938	260.368	4.950	114.794	36.612	86.746	503.472
%	51,7%	1,0%	22,8%	7,3%	17,3%	100,0%
gener 39	10.589	—	11.948	22.503	124	45.165
total 37-39	382.476	5.660	222.824	115.837	264.498	991.302
%	38,6%	0,6%	22,5%	11,7%	26,7%	100,0%

1. La data és referent als dies de pagament, no als dies en què s'efectuaren les despeses.

Font: AHMG, *Registres de Vivenda Municipalitzada* (Granollers 1937-39).

Quadre 3. *Pagaments de vivenda municipalitzada per obres¹*
(en ptes. corrents).

anys	1937 ²	1938	1-39	total	%
<i>sector</i>					
paletes	39.026	150.688	8.667	198.381	51,9%
electricistes	16.917	29.923		46.840	12,2%
pintors	10.856	15.472	1.648	28.011	7,4%
fusters	1.238	20.419		21.567	5,7%
transport	2.235	14.252	239	16.726	4,4%
mosaic	2.546	3.994		6.541	1,7%
pedra artificial	1.664	177		1.841	0,5%
serrallers	1.389	4.285		5.675	1,5%
rajolers	2.056	14.122		16.178	4,2%
enguixaires	1.919	1.000		2.919	0,8%
articles de sanitat	1.455	659		2.114	0,6%
altres	30.218	5.376		35.595	9,3%
<i>totals</i>	111.519	260.368	10.589	382.476	100%
<i>mitjana mensual</i>	10.138	21.697	10.589	15.936	

1. La data és referent als dies de pagament, no als dies en què s'efectuaren les despeses.

2. El mes de gener no es comptabilitza, ja que la municipalització va començar a funcionar completament a partir del febrer de 1937.

Els problemes de recaptació foren constants: ja als acords municipals del maig de 1937 es va fer la indicació de condicionar el repartiment de cupons per al racionament al fet d'estar al corrent del pagament del lloguer. La mesura es va establir, senzillament, per motius de penalització econòmica. Entre els mesos de febrer i maig de 1937 la recaptació mensual havia baixat un 20%, i la tendència era a baixar més. Com que l'ajuntament no tenia cap més mesura per a obligar a pagar que la possibilitat de negar-se a fer una reparació si no s'estava al corrent del lloguer, començaren a produir-se

baixes entre els pagadors, ja que alguns devien pensar que pagarien els rebuts endarrerits quan necessitessin una reparació. La recaptació del mes següent va créixer més d'un 65%, i fou la més elevada de tot el període 1937-38.⁵⁰ A primers d'abril de 1938 decidiren pujar els lloguers un 20%.⁵¹ Aquests no havien sofert cap modificació des de l'agost de 1936, mentre que la inflació havia estat molt elevada: els preus reals dels béns comuns havien augmentat més del doble entre el juliol de 1936 i finals de 1937.⁵² Tot i la inflació, que reduïa el cost real del lloguer, la mitjana mensual de recaptació per quotes d'ocupació no augmentà. El percentatge de recaptació de lloguers, superior al 88% l'any 1937, va baixar al 81% el 1938. Es va produir un descens del nombre de persones que pagava lloguer i augmentaren les exempcions per motius de precarietat econòmica. Una altra mesura que va imposar l'ajuntament, a causa dels creixents problemes financers, fou la imposició d'un

QUADRE 4. *Import per mesos de les quotes d'ocupació recaptades (en ptes. corrents)*

mesos	1937	1938
gener	—	56.605,55
febrer	43.409,15	45.135,83
març	42.757,82	44.864,42
abril	36.750,11	40.003,13
maig	35.444,55	48.071,11
juny	57.819,87	44.452,85
juliol	48.337,66	46.307,67
agost	46.262,20	47.983,26
setembre	39.502,89	46.307,67
octubre	39.118,94	39.868,56
novembre	49.692,98	48.185,12
desembre	49.692,98	54.416,76
<i>mitjana mensual</i>	44.660,24	46.863,87
<i>total anual</i>	491.262,64	562.366,51

Font: AHMG, *Registres de la vivenda municipalitzada* (Granollers 1937-39).

50. Un decret de la Generalitat del juliol de 1937 assenyalava la necessitat d'estar al corrent del pagament de lloguers per a poder percebre qualsevol ajut. En aquest sentit, un altre cop la Generalitat anava al darrere de mesures que els ajuntaments adoptaven (AHMG, *Actes del Comitè Permanent*, Granollers, 5 d'agost del 1937).

51. AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple* (Granollers, 30 de març de 1938), i *Vivenda Municipalitzada, Moviment del compte de la vivenda durant el primer trimestre del 1938*.

52. Vid. J.M. BRICALL *La economía durante la guerra civil*, dins M. TUNÓN DE LARA (ed.), *La Guerra Civil Española*, ps. 361-417 (1985). Bricall comenta que l'índex del cost de la vida a Barcelona va passar de 100 el juliol de 1936 a 372 el mes de febrer de 1938, mentre que l'augment de salaris tan sols va sobrepassar l'índex 200 (també sobre base 100 el juliol de 1936).

recàrrec sobre inquilinat de 5 o 10 pessetes per a tot aquell qui, per un motiu o un altre, no pagués lloguer.⁵³ Aquest recàrrec es cobrava a través de Vivenda Municipalitzada, que tenia tots els registres, però no entrava dins de la seva comptabilitat.

Pel que fa als problemes que van afectar la municipalització, el primer que cal esmentar és el fortíssim increment de població que va sofrir Granollers durant la guerra. Entre refugiats i militars, la població augmentà més d'un 50%.⁵⁴ A més, tenien prioritat la construcció de refugis i les necessitats militars. A tot això s'hi va afegir el bombardeig de Granollers el 31 de maig de 1938, que va agreujar més el problema de l'habitatge.⁵⁵ Entre una gran demanda que no hi havia manera de resoldre a curt terme i el deteriorament dels edificis existents a partir del maig de 1938 la gestió de Vivenda Municipalitzada a Granollers es va fer molt difícil. Alguns consellers de l'ajuntament s'hi dedicaren més intensament i s'adoptaren més mesures, com utilitzar vivendes de les persones absents.⁵⁶ Els problemes augmentaren després de l'estiu de 1938 a causa de l'escassetat de treballadors produïda per les contínues llesves i les necessitats d'obres militars.⁵⁷ El mes d'octubre tornà a augmentar el nombre de consellers de la Comissió⁵⁸ i varen canviar d'oficina, donada l'aglomeració de gent i la quantitat d'assumptes que tractaven.⁵⁹ La situació era insostenible, segons paraules del conseller-delegat: «Les dificultats d'actuació a la Comissió de la Vivenda, derivades especialment de la impossibilitat de poder donar satisfacció a les reclama-

53. AHMG, *Vivenda Municipalitzada, Moviment del compte de la vivenda durant el primer trimestre del 1938*. L'ajuntament es va emparar en un decret de la Generalitat que assenyala la possibilitat d'imposar un recàrrec sobre la contribució territorial urbana («DOGC», 10 de novembre de 1937).

54. *Vid.* els treballs de J. Homs sobre la població i d'Albert Camps sobre els refugiats, a *Granollers 1936-1939...*, *op. cit.* (en premsa) (1989).

55. Un informe de l'ajuntament sobre les destrosses materials del bombardeig que va tenir lloc les primeres setmanes de juny del 1938 xifra en vuitanta el nombre aproximat d'edificis afectats pel bombardeig i valora els danys materials ocasionats en 637.000 pessetes (AHMG, *Relació dels immobles afectats pel bombardeig de la ciutat de Granollers, realitzat el dia 31 de maig d'enguany*, juny de 1938). El bombardeig va produir més de 220 morts (*vid.* J. GARRIGA, *El Bombardeig de Granollers*, «Coneguem Granollers», núm. 4 [1988]).

56. «Havent-se fet públic que els ciutadans que s'hagin absentat i no retornin dins d'un termini curt, els serà entregat el seu estatge a les famílies que puguin necessitar-lo» (AHMG, *Actes de l'Ajuntament en Ple*, Granollers, 4 de juny de 1938).

57. AHMG, *Actes de la Comissió Permanent* (Granollers, 1 de setembre de 1938). Així, a mitjan 1938 es va produir la situació inversa a la qual va incentivar la municipalització i es generà un col·lapse del sector per manca de mà d'obra. Sobre el procés de mobilització a Catalunya durant el 1938 *vid.* J.M. BRICALL, *Política econòmica...*, *op. cit.* (1970), ps. 91-93.

58. AHMG, *Actes de la Comissió Permanent* (Granollers, 13 d'octubre de 1938).

59. AHMG, *Actes de la Comissió Permanent* (Granollers, 24 de novembre de 1938).

cions, per manca de materials de construcció i d'obrers [és el departament] avui el més difícil de l'Ajuntament per aquests motius.»⁶⁰ Els problemes derivats de l'exhauriment de recursos i el caos econòmic que es va produir durant els darrers mesos de la guerra convertiren l'habitatge en un focus de conflicte. No per això va desaparèixer l'organisme, que es mantingué en funcionament fins als darrers dies, afrontant la situació produïda pel col·lapse econòmic, amb totes les seves seccions treballant. Per tant, la dissolució només es va produir després de l'ocupació de la ciutat per les forces franquistes.

Per concloure l'apartat es pot destacar que els resultats econòmics de la municipalització foren força bons donades les condicions existents. Durant el primer any, 1937, es va regular la gran diversitat de situacions existents ajustant les relacions entre ajuntament, constructors i llogaters; l'objectiu fou establir una gestió que pal·liés els problemes més immediats (recaptació, atur, reparacions, etc.), sense preocupar-se gaire de les implicacions a llarg termini amb què podia actuar. Durant el 1938, ja establert el funcionament de la municipalització, l'evolució de la guerra en va impossibilitar l'estabilització i hagué de realitzar actuacions ràpides i improvisades per a afrontar el deteriorament de la situació econòmica. Així, no es pot valorar la municipalització com a transformació social amb objectius a llarg termini. Existia aquesta possibilitat, però sols era una intenció que s'havia proclamat: el principi de municipalitzar i la realització d'una gestió totalment pública del sòl urbà en totes les seves dimensions. El que es va produir a Granollers, i possiblement a moltes altres poblacions en circumstàncies similars, fou una adaptació a les transformacions econòmiques derivades de la guerra i de la revolució del sector de l'habitatge, tant en preus relatius, com en organització i estructura de pagaments. Tot i considerar l'interès que la municipalització té com una experiència històrica de propietat pública del sòl urbà a Catalunya, cal afegir que el seu funcionament, en el context de la guerra civil, va aturar —sense ser aquesta la seva intenció— els efectes especulatiu que es podien haver produït; i coordinant tot allò relacionat amb l'habitatge va esmoreir el conflicte social.

4. *Consideracions generals sobre el procés de municipalització a Catalunya durant la guerra civil*

És massa curt el període de temps que va funcionar la municipalització per a fer valoracions de la seva eficiència, o de la seva eficàcia com a organis-

60. AHMG, *Actes de la Comissió Permanent* (Granollers, 27 d'octubre de 1938). El conseller fa aquestes declaracions per demanar un vot de confiança per part del consistori, o bé dimitir.

me fomentador d'equitat. Cal afegir-hi la provisionalitat en què es va desenvolupar el procés, esperant sempre la intervenció legislativa de la Generalitat. Però el tema de la municipalització té un interès especial, perquè sense ésser central, és al mig —com s'ha vist— de les tensions existents entre les diverses forces polítiques per impulsar o frenar canvis socials importants. Així, el seu seguiment aporta elements per a l'anàlisi del procés revolucionari que es va produir durant aquests anys. A més, l'experiència de municipalització il·lustra alguns problemes de l'economia de guerra que s'instaurà a Catalunya en aquells anys. El procés econòmic va sofrir una reestructuració enorme i la municipalització es convertí en un factor de racionalitat econòmica dintre de la cada cop més precària economia de guerra republicana. Si aquest ha estat un tema poc polèmic, potser és a causa del fet que el seu funcionament va desvetllar poques crítiques, mentre que hi havia altres qüestions que afectaven més l'orientació política que calia seguir en aquells moments.

La situació creada l'agost del 1936, amb un augment dels salaris (el 15%), la disminució de la jornada de treball i la reducció dels lloguers va esdevenir força fictícia al cap de pocs mesos. El creixement dels preus va ésser força més elevat que l'augment salarial i es produí al llarg de la guerra una forta disminució de la renda real de les persones. Els costos econòmics de la guerra (juntament amb la reorganització de l'estructura productiva i de les formes de producció) no varen permetre la generació d'un augment de la demanda de consum —ni el sosteniment d'aquesta en el nivell anterior al juliol de 1936. La reducció dels lloguers i la seva posterior estabilitat quan la resta de preus anaven creixent va servir d'adaptació a un context de rendes decreixents, que implicava en aquest cas utilitzar recursos del passat sense renovar-los. D'una banda, amb les rendes dels lloguers disminuïdes a la meitat va ser possible continuar fent reparacions als habitatges (donant feina al sector de la construcció), sense establir, però, cap mena d'amortització; els recursos sobrants —en disminució— es traspassaven als ajuntaments (i una part, en forma de pensions, als antics propietaris). Els ajuntaments necessitaven aquests recursos per a afrontar financeraament la seva intervenció en nous àmbits i per a resoldre els problemes socials que la guerra comportava. D'altra banda, la progressiva disminució dels lloguers en termes reals (reduint-se la proporció sobre els salaris) va permetre el traspàs de recursos de les economies familiars cap als béns de consum bàsics encara que una part es convertís en inflació.

Considerant altres escenaris alternatius, es pot apuntar que la municipalització, bé que no intencionalment, va esdevenir una de les solucions que millor va afrontar els problemes econòmics generats per la guerra. El manteniment de la propietat urbana en mans privades hauria provocat un major conflicte i més desigualtat, tant amb lloguers intervinguts com amb preus lliures, cosa que, a més, afavoriria la transferència de rendes futures a

l'acumulació privada. La suspensió dels lloguers, juntament amb la subvenció pública del manteniment de l'estatge, hauria provocat sens dubte més inflació i més endeutament del sector públic.⁶¹ Amb una part de la renda dels individus cap als lloguers, només l'essencial per a mantenir els habitatges, es possibilitava una bona solució per a l'assignació de recursos dins d'un context econòmic que tenia unes restriccions fortíssimes a causa de l'economia de guerra existent. La seva gestió pública impedia l'aparició de situacions de privilegi, que hauria pogut beneficiar-se de les fortes carències del mercat de l'habitatge en aquells anys. A més, el control local de la municipalització possibilitava intervencions amb més bon coneixement de la situació real que es produïa a cada localitat. La possibilitat de mantenir els lloguers en una proporció estable sobre la renda, estatalitzant-ne (o alguna fórmula mixta de municipalització) la gestió i dedicar la part corresponent a amortitzacions a les necessitats de guerra potser hauria reduït la inflació, però implicava utilitzar igualment rendes futures per finançar la guerra i complicava enormement tota la gestió de l'habitatge. La reducció de l'activitat en l'àmbit de l'habitatge, mantenint-se en els mínims imprescindibles gràcies a l'establiment de la municipalització local per part dels ajuntaments, potser va ésser —paradoxalment— un dels motius pels quals la Generalitat no va impulsar (un cop promulgat el decret de municipalització de les finques urbanes) la municipalització de manera general i ordenada, ja que hauria implicat destinar un major nombre de recursos a les necessitats de l'habitatge, mentre que la fórmula existent s'adaptava bé a la precària situació econòmica que es vivia i podia ser transformada posteriorment. Cal afegir-hi la manca d'una forta determinació política a causa de la pugna no resolta entre les principals forces polítiques (bàsicament ERC, CNT, PSUC), amb les seves distintes posicions sobre la municipalització, així com les dificultats per a desenvolupar, durant la guerra, altres possibilitats.

La municipalització es va produir com a resultat d'altres canvis i no va imposar d'una manera autònoma transformacions més profundes. Aquesta limitació és força comprensible, ja que les transformacions s'havien d'enfocar a llarg termini i en una situació que permetés destinar-hi més recursos. Quant als costums que va modificar, es pot esmentar l'impacte que va provocar la seva actitud racionalitzadora, que va produir algunes incomprendions i un cert malestar entre els afectats. Un aspecte interessant és la transformació de les actituds de la població sobre la propietat privada de sòl. A causa de la curta durada del procés, no es produïren canvis de mentalitat importants, però sí una acceptació generalitzada, emmarcada en el context

61. A *Los problemas de la inflación de Guerra* (Universidad de Puerto Rico 1957) (ed. original: 1940); J. M. Keynes assenyala que cal mantenir el pagament dels lloguers, ja que, si no, es contribueix a generar un excés de demanda que sols provoca més inflació.

de tots els canvis que s'estaven produint. Es va explicitar un important component ideològic ja existent amb anterioritat, fomentat per les diverses organitzacions d'esquerra sobre el canvi social; però no va canviar, en general, la idea de propietat. El que es va ampliar fou la consciència del paper de la intervenció pública en un àmbit que fins llavors gairebé no havia estat atès, juntament amb la desaparició d'un aspecte important en les relacions de domini socials, així com dels usos i els costums que hi estaven vinculats. Mitjançant les pensions i les compensacions de lloguers es varen intentar reduir els efectes a curt termini que aquesta mesura implicava. Per als sectors socials perjudicats, la mesura els va suposar una pèrdua important de la riquesa, però no tant de la renda; per aquest motiu no plantejaren una forta oposició. Malgrat tot, la municipalització no va deixar de ser un factor més, entre altres, que va portar sectors de classes mitjanes a allunyar-se de la República. Per altra banda, el canvi tampoc no es va notar en els sectors que afavoria la mesura de municipalitzar la propietat urbana. A part el descens dels lloguers, produït amb anterioritat a la municipalització, la resta d'activitats es varen mantenir igual; dins d'una situació de múltiples canvis en l'organització social, la diferència era que calia avisar la Comissió i no l'antic propietari en el cas d'haver de reparar l'estatge.